

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav filozofie a religionistiky

Bakalářská práce

Markéta Haiklová

Lidská přirozenost u Benedicta de Spinozy

Human Nature by Benedict de Spinoza

Praha 2011

Vedoucí práce: Jakub Jirsa Ph.D.

Ráda bych poděkovala vedoucímu této práce Jakobovi Jirsovi. Mnohé díky patří také konzultantovi této práce Janu Palkoskovi, a to nejen za cenné poznatky, ale především za velmi podnětný kurz „Spinoza a Leibniz“, který vedl v letech 2009-2011 na Ústavu filozofie a religionistiky.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1.5.2011

podpis

Abstrakt

Tato práce je členěna do několika částí. V teoretické části této práce bylo pojednáno o Spinozově pojetí substance, substanciálních attributech a o modu rozlehlosti a myšlení. Tato teoretická část byla přípravným stupněm pro následující postup práce, kde jsme si stanovili za úkol vymezení lidské přirozenosti ve Spinozově *Etice*. V kapitolách zabývajících se lidskou přirozeností, k nimž, jakožto přípravná část, patří i kapitola pojednávající o rozumu, paměti, představách a trojím druhu poznání, byla představena naše teze „dvojí přirozenosti“, vyplývající z rozlišení adekvátního a neadekvátního poznání. Tohoto vymezení bylo užito jakožto předpokladu pro vlastní interpretaci, vztahující se k problému paralelismu/dualismu modu myšlení a modu rozlehlosti, který vyvstává v V. oddíle *Etiky*, kde se tematizuje zánik lidského těla a věčná část lidské mysli.

Abstract

This paper consists of more parts. Firstly, it includes a theoretical introduction on Spinoza's concept of substance, substantial attributes and modes of extension and thought. The theoretical introduction serves as a background for the following examination of human nature in Spinoza's *Ethics*. In the chapters concerning human nature, which are introduced by chapters on intellect, imagination, memory and three different kinds of knowledge, our idea of „double nature“ is presented. This characteristic of nature is deductible from the concept of adequate and inadequate knowledge and it becomes a presupposition for our further interpretation, which deals with the problem of parallelism/dualism of modes of extension and thought. This topic is treated in part V of *Ethics* where also the question of destruction of human body and the eternal part of mind is discussed.

Klíčová slova:

lidská přirozenost, substance, atribut, modus, rozum, tělo

Keywords:

human nature, substance, attribute, mode, intellect, body

Obsah

Obsah.....	5
Úvod.....	6
1 Substance.....	7
2 Vzájemný vztah modů substanciálních atributů.....	11
3 Rozum, paměť, představy.....	14
3.1 Tři druhy poznání.....	16
4 Dvojí přirozenost.....	19
4.1 Individuální a nadosobní lidská přirozenost.....	23
5 Zánik lidského těla, věčná část mysli.....	27
6 Nerovnocenné postavení modů substanciálních atributů.....	31
6.1 Možnosti výkladu rovnocenné pozice modů substanciálních atributů.....	31
Závěr.....	35
Bibliografie.....	38

Úvod

Začátek svého hlavního spisu *Etika* neuvádí Spinoza obecným výkladem či úvodem do své filosofické koncepce, jak často bývá zvykem. Čtenář hned na první straně tohoto spisu narazí na definice. K jejich výkladu a k jejich porozumění není možné se dopracovat jinak než číst dál, a tedy postupně se od definic a axiomů propracovávat k jejich použití a vysvětlení v jednotlivých tvrzeních, jejich důkazech, důsledcích a poznámkách.

Úvodní kapitoly této práce jsou věnovány vymezení spinozovských pojmů. V této teoretické části práce bude pojednáno o Spinozově pojetí substance, substanciálních attributech, o modu rozlehlosti a myšlení a také o třech druzích poznání a o tom, co je jejich obsahem. Tato teoretická část je přípravným stupněm pro následující postup práce, kde jsme si stanovili za úkol vymezení lidské přirozenosti ve Spinozově *Etice*. Mimo to se pokusíme o vysvětlení teze, kterou klademe, a sice, že ve III. a IV. oddíle *Etiky* Spinoza předkládá „dvojí lidskou přirozenost“. Poznatků získaných v kapitole o lidské přirozenosti bude užito jakožto předpokladu pro vlastní interpretaci, která se vztahuje k již tradičnímu problému interpretace *Etiky*, a sice k paralelismu/dualismu modů substanciálních atributů, který vyvstává v V. oddíle *Etiky*, kde Spinoza dospívá k tvrzení, že lidské tělo zaniká, zatímco část lidské mysli je věčná. Naše interpretace tohoto problému bude vystavěná tak, aby se pokusila spinozovský paralelismus modů zachovat. V závěru práce však bude poukázáno na to, že snahou o zachování paralelismu modů se problém dualismu „pouze“ přesouvá na substanciální atributy a že kořeny problému paralelismu/dualismu nezačínají v V. oddíle, nýbrž již ve II. oddíle *Etiky*.

1 Substance

Spinozův systém je postaven na substanciálním monismu, což znamená, že Spinoza uznává pouze jednu substanci. Této substanci připisuje Spinoza jméno Bůh, stejně tak jako jí připisuje jméno příroda. Substance je tím, co je příčinou sebe sama. Tedy je sama v sobě a je sama ze sebe chápána.

Jak máme rozumět tomu, že něco je samo v sobě a je samo ze sebe chápáno? Máme zde dva vztahy; „být v“ a „být chápán/pojímán z“. Spinoza nám tyto vztahy v substanci představuje v 1d3,¹ kde je spojuje do jednoho vysvětlení, a sice takovým způsobem, že být sám v sobě a být sám ze sebe pojímán znamená být tím, co k utvoření svého pojmu nepotřebuje pojmu žádné jiné věci. Z toho plyne, že substanci můžeme a měli bychom definovat z ní samé. Otázka však je, zda nám to vysvětluje něco o tom, jak bychom měli chápat vztah „být v“ a „být pojímán z“?

Vztah „být pojímán z“ se našemu chápání trochu přiblíží prostřednictvím 1p3d a skrze 1a4² a 1a5.³ Důkaz 1p3 zní:

„Jestliže nemají navzájem nic společného, nemohou (podle axiomu 5) být chápány jedna z druhé, tudíž (podle axiomu 4) jedna nemůže být příčinou druhé. Q.e.d.“⁴

Pokud má být něco pojímáno (chápáno) z něčeho, musí mít navzájem něco společného.

Z tohoto důkazu plyne důsledek, že „být pojímán z“ je vztah, který s sebou nese vztah příčiny a účinku. Tedy, něco může být pojímáno z něčeho, pouze pokud je to jeho příčina. Neboť podle 1a4:

„Poznání účinku závisí na poznání příčiny a zahrnuje ji v sobě.“

---

¹ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 86; „*Per substantiam intelligo id, quod in se est, & per se concipitur: hoc est id, cujus conceptus non indiget conceptu alterius rei, a quo formari debeat.*“

² Spinoza Opera. II., Ethica, str. 88; „*Effectus cognitio a cognitione causæ dependet, & eandem involvit.*“

³ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 88; „*Quæ nihil commune cum se invicem habent, etiam per se invicem intelligi non possunt, sive conceptus unius alterius conceptum non involvit.*“

⁴ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 90; „*Si nihil commune cum se invicem habent, ergo (per Axiom. 5) nec per se invicem possunt intelligi; adeoque (per Axiom. 4) una alterius causa esse non potest. Q.E.D.*“

A protože podle 1a2:

„To, co nelze chápat z něčeho jiného, je nutno chápat z něho samého.“⁵

ukazuje se nám, že „být chápán z“, resp. substance, která se má chápat sama ze sebe, je substancí takovou, která je příčinou sebe sama.

O vztahu „být v“ se při čtení Spinozy, při snaze nevnášet do něho vlastní interpretaci, nedozvíme více, než co je řečeno v 1d3. Z definic a axiómů I. Oddílu, konkrétně především z důkazu tvrzení 1p7⁶ a z druhého důkazu tvrzení 1p6⁷ se můžeme pokusit o výklad. V důkazech těchto dvou tvrzení Spinoza dovozuje, že substance nemůže být tvořena něčím jiným, protože kdyby tomu tak bylo, záviselo by její poznání na poznání její příčiny, a tudíž by nemohla být substancí, neboť ta je, podle 1d3, chápána sama ze sebe. Budeme se tedy muset pro začátek spokojit s vysvětlením vztahu „být v“ jako něčeho, co říká, že je-li něco samo v sobě, pak je příčinou sebe sama. A že nás vztah „být sám v sobě“ odkazuje na vztah „být chápán sám ze sebe“, tj. být příčinou sebe sama.

Závěrem nám tedy jest to, co již bylo řečeno výše, a sice, že substance je příčinou sebe sama.

Další vlastností substance podle 1d6⁸ je, že je absolutně nekonečná, protože se skládá z nekonečného počtu atributů, z nichž každý vyjadřuje věčnou a nekonečnou esenci. Tyto atributy mají své mody. Každý modus může být chápán pouze ze svého atributu, jehož je individuálním projevem.

Substance je svobodná, což u Spinozy neznamena, že by mohla činit cokoli, nýbrž

---

5 Spinoza Opera. II., Ethica, str. 88; „*Id, quod per aliud non potest concipi, per se concipi debet.*“

6 Spinoza Opera. II., Ethica, str. 92; „*Substantia non potest produci ab alio (per Coroll. Prop. præced.); erit itaque causa sui, id est (per Defin. 1), ipsius essentia involvit necessario existentiam, sive ad ejus naturam pertinet existere. Q.E.D.*“

7 Spinoza Opera. II., Ethica, str. 92; „*[...] Nam si substantia ab alio posset produci, ejus cognitio a cognitione suæ causæ deberet pendere (per Axiom. 4); adeoque (per Defin. 3) non esset substantia.*“

8 Spinoza Opera. II., Ethica, str. 86; „*Per Deum intelligo ens absolute infinitum, hoc est, substantiam constantem infinitis attributis, quorum unumquodque æternam, & infinitam essentiam exprimit.*“

že činí pouze to, co vyplývá z její přirozenosti.⁹

Spinozova logická opora substanciálního monismu spočívá v myšlence, která je vyjádřena v 1d6, 1p5, 1p8 a 1p11, které jsou syntetizovány v 1p14d,¹⁰ kde se píše, že jelikož substance sestává z nekonečného počtu atributů, není možné, aby existovala i jiná substance, neboť měla-li by býti jinou substancí, musela by se skládat z jiných atributů, což není možné, neboť jsou všechny atributy obsaženy již v té první substanci.

Jak již bylo řečeno výše, atributem rozumí Spinoza to, co vyjadřuje věčnou a nekonečnou esenci substance.¹¹ Vzhledem k tomu, že substance sestává z nekonečného počtu atributů,¹² je nutné položit si otázku, zda může být jeden atribut tvořen druhým. K odpovědi se dostaneme přes 1p10s, ze které vyplývá, že vzhledem k tomu, že v substanci byly její atributy vždy a zároveň, nemůže být jeden atribut vytvořen druhým a tudíž se ani nemůže vykládat jeden atribut druhým, nýbrž je každý chápán sám ze sebe.¹³

Přestože substance sestává z nekonečného počtu atributů, vyjadřuje se Spinoza ve spisu *Etika* pouze o dvou, a sice o atributu rozlehlosti a o atributu myšlení. Odůvodnění atributu myšlení, neboli toho, že Bůh je věcí myslící, nám Spinoza podává v 2p1d.¹⁴ Důkaz je však možné postavit také na vztahu příčiny a účinku. Je-li substance tím, co je samo v sobě a co je chápáno ze sebe sama, a rozumí-li se modus stav substance, neboli to, co je v něčem jiném a je z toho, v čem je, také chápáno, pak modus nemůže bez substance ani být, ani být

---

⁹ Viz 1d7 a 1p17

¹⁰ Spinoza Opera. II., *Ethica*, str. 104; „*Cum Deus sit ens absolute infinitum, de quo nullum attributum, quod essentiam substantiae exprimit, negari potest (per Defin. 6), isque necessario existat (per Prop. 11), si aliqua substantia praeter Deum daretur, ea explicari deberet per aliquod attributum Dei, sicque duae substantiae ejusdem attributi existerent, quod (per Prop. 5) est absurdum; adeoque nulla substantia extra Deum dari potest, & consequenter non etiam concipi. [...]*“

¹¹ Viz 1d4, Spinoza Opera. II., *Ethica*, str. 86; „*Per attributum intelligo id, quod intellectus de substantia percipit, tanquam ejusdem essentiam constituens.*“

¹² Viz 1d6, Spinoza Opera. II., *Ethica*, str. 86; „*Per Deum intelligo ens absolute infinitum, hoc est, substantiam constantem infinitis attributis [...]*“

¹³ Spinoza Opera. II., *Ethica*, str. 98; „*[...] id enim est de natura substantiae, ut unumquodque ejus attributorum per se concipiatur; quandoquidem omnia, quae habet, attributa simul in ipsa semper fuerunt, nec unum ab alio produci potuit [...]*“

¹⁴ Spinoza Opera. II., *Ethica*, str. 164; „*Singulares cogitationes, sive haec, & illa cogitatio modi sunt, qui Dei naturam certo, & determinato modo expriment (per Coroll. Prop. 25 p. 1). Competit ergo Deo (per Defin. 5 p. 1) attributum, cujus conceptum singulares omnes cogitationes involvunt, per quod etiam concipiuntur. Est igitur Cogitatio unum ex infinitis Dei attributis, quod Dei aeternam, & infinitam essentiam exprimit (vide Defin. 6 p. 1), sive Deus est res cogitans. Q.E.D.*“

chápán. Pakliže je pro existenci modu nutno příčiny, pak také musí být skrze tuto příčinu chápan. A protože podle 1a4 závisí poznání účinku na poznání příčiny a zahrnuje ji v sobě, vyplývá z toho, že modus v sobě zahrnuje existenci toho, čeho je účinkem. Vzhledem k 1a5, kde je řečeno, že pokud věci nemají navzájem nic společného, pak nemohou být ani být jedna z druhé chápány, by mělo platit, že jestliže existuje modus myšlení a jestliže existuje modus rozlehlosti, pak také musí existovat substanciální atribut myšlení a substanciální atribut rozlehlosti. A protože Spinoza ustanovil v 2d1 a 2d3, že těleso je modus rozlehlosti a mysl je modus myšlení, pak také substance musí mít atribut rozlehlosti a atribut myšlení, což je také důsledek 1p25:

„Jednotlivé věci nejsou nic jiného než stavy atributů Boha neboli mody vyjadřující určitým a determinovaným způsobem atributy Boha. [...]“¹⁵

---

¹⁵ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 128; „*Res particulares nihil sunt, nisi Dei attributorum affectiones, sive modi, quibus Dei attributa certo, & determinato modo exprimentur. [...]*“

2 Vzájemný vztah modů substanciálních atributů

Lidský jedinec se ve Spinozově spisu *Etika* sestává ze dvou modů substanciálních (božích) atributů, konkrétně z modu atributu rozlehlosti (tělo) a z modu atributu myšlení (mysl). Každý z těchto modů substanciálních atributů pak může být chápán a za svoji příčinu brát Boha, nakolik je esence onoho modu utvářena příslušným atributem. Konkrétně řečeno, mody myšlení jsou chápány z Boha, nakolik je jejich esence utvářena substanciálním atributem myšlení, a mody rozlehlosti mohou být chápány z Boha, nakolik je jejich esence utvářena substanciálním atributem rozlehlosti.

Esence člověka je tvořena z modů substanciálních atributů myšlení (podle 2p11d¹⁶ a 2a2¹⁷). Modus myšlení, který všem předchází, je idea (podle 2a3),¹⁸ neboť je nezávislá na tom, zda existuje nějaký jiný modus myšlení. Jakýkoli jiný modus myšlení je oproti tomu na ideji závislý. Např. musí v nás být přítomná idea žádané věci, aby se v nás vyskytla žádost.

Jakým způsobem se podle Spinozy konstituuje esence člověka, nám vysvětluje v 2p11:

*„To, co konstituuje skutečné bytí lidské mysli na prvním místě, je právě idea nějaké jednotlivé skutečně existující věci.“*¹⁹

To, že se musí jednat o ideu skutečně (aktuálně) existující věci, je opřené o důsledek tvrzení 2p8 a důkaz tvrzení 2p11, ze kterých vyplývá, že pokud jednotlivá věc existuje, a to nejen na způsob formální existence v attributech substance, ale pokud i trvá, pak také její idea bude obsahovat takovouto existenci, tj. existenci aktuální. Z toho důvodu musí idea, která konstituuje bytí lidské mysli, být ideou skutečně (aktuálně) existující věci, neboť jediné o této se dá říci, že (aktuálně) existuje.

---

¹⁶ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 178; „*Essentia hominis [...] a certis Dei attributorum modis constituitur; nempe [...] a modis cogitandi.*“

¹⁷ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 162; „*Homo cogitat.*“ {;of anders, wy weten dat wy denken} (nebo jinak, víme, že myslíme)

¹⁸ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 162; „*Modi cogitandi, ut amor, cupiditas, vel quicumque nomine affectus animi insigniuntur; non dantur, nisi in eodem Individuo detur idea rei amatæ, desideratæ, &c. At idea dari potest, quamvis nullus alius detur cogitandi modus.*“

¹⁹ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 178; „*Primum, quod actuale Mentis humanæ esse constituit, nihil aliud est, quam idea rei alicujus singularis actu existentis.*“

Idea, která konstituuje esenci (mysl) člověka, je idea, jejímž předmětem je tělo. Proč tomu tak je, a o co tuto smělou myšlenku Spinoza opírá, je vyloženo v 2p13s²⁰ se zpětnou reflexí k poznámce 2p7²¹ a důkazu 2p12.²²

V poznámce k 2p7 Spinoza uvádí příklad s kruhem, na kterém chce ukázat vztah modů k atributům a jejich vztah k substanci.

„[...] kruh existující v přírodě a idea existujícího kruhu, jež je rovněž v Bohu, jsou jedna a tatáž věc explikovaná různými atributy. Ať tedy chápeme přírodu pod atributem rozlehlosti, nebo pod atributem myšlení, nebo pod jakýmkoli jiným atributem, nalezneme jediné a stále totéž uspořádání neboli jedinou a stále tutěž spojitost příčin, tj. stále jeden a týž sled věci [...]“²³

Stejně je tomu pak i s ideou, která konstituuje lidskou mysl a tělem. Jedná se stále o jednu a tutěž věc, která je pouze vyjádřena jednou přes atribut myšlení, podruhé přes atribut rozlehlosti. Spinozovo vysvětlení, že předmětem ideje, která konstituuje lidskou mysl, je právě tělo, spočívá v nevyvratitelnosti tvrzení, že v mysli máme ideje stavů tohoto těla, a v důkazu 2p12, kde se píše:

„Cokoli nastává v předmětu libovolné ideje, to nutně poznává Bůh [...], pokud je chápán

---

²⁰ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 180; „*Si enim Corpus non esset humanæ Mentis objectum, ideæ affectionum Corporis non essent in Deo [...], quatenus Mentem nostram, sed quatenus alterius rei mentem constitueret, hoc est [...], ideæ affectionum Corporis non essent in nostra Mente; atqui [...] ideas affectionum corporis habemus. Ergo objectum ideæ, humanam Mentem constituentis, est Corpus, idque [...] actu existens.*“

²¹ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 168; „*[...] nempe, quod quicquid ab infinito intellectu percipi potest, tanquam substantiæ essentiam constituens, id omne ad unicam tantum substantiam pertinet, & consequenter quod substantia cogitans, & substantia extensa una, eademque est substantia, quæ jam sub hoc, jam sub illo attributo comprehenditur. Sic etiam modus extensionis, & idea illius modi una, eademque est res, sed duobus modis expressa [...]*“

²² Spinoza Opera. II., Ethica, str. 180; „*Quicquid enim in objecto cujuscunque ideæ contingit, ejus rei datur necessario in Deo cognitio [...], quatenus ejusdem objecti idea affectus consideratur; hoc est [...], quatenus mentem alicujus rei constituit. Quicquid igitur in objecto ideæ, humanam Mentem constituentis, contingit, ejus datur necessario in Deo cognitio, quatenus naturam humanæ Mentis constituit, hoc est [...], ejus rei cognitio erit necessario in Mente, sive Mens id percipit. Q.E.D.*“

²³ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 170; „*[...] circulus in natura existens, & idea circuli existentis, quæ etiam in Deo est, una, eademque est res, quæ per diversa attributa explicatur; & ideo sive naturam sub attributo Extensionis, sive sub attributo Cogitationis, sive sub alio quocunque concipiamus, unum, eundemque ordinem, sive unam, eandemque causarum connexionem, hoc est, easdem res invicem sequi reperiemus [...]*“

jako dotčený idejí tohoto předmětu, tzn.[...] pokud konstituuje mysl nějaké věci. [...]“

Z tohoto důkazu pak vyplývá, že cokoli nastane v těle, to nutně poznává Bůh, a jelikož podle důsledku 2p11²⁴ je lidská mysl částí nekonečného rozumu Boha, bude poznání toho, co nastalo v těle, i v lidské mysli.

Vzhledem k tomu, že se v naší mysli mimo idejí stavů těla žádné jiné ideje nevyskytují, pak jediným předmětem, který konstituuje lidskou mysl, je tělo, tj. aktuálně existující modus rozlehlosti.

Tímto tvrzením Spinoza neodmyslitelně spojil lidskou mysl a lidské tělo v jednu a tutéž věc, mody dvou různých atributů, avšak atributů, které patří jediné substanci, Bohu. To jsou důsledky 2p13. Spinoza je shrnuje takto:

„Z toho plyne, že člověk sestává z mysli a těla a že lidské tělo existuje potud, pokud je pociťujeme.“²⁵

---

²⁴ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 178; „[...] Mentem humanam partem esse infiniti intellectus Dei [...]“

²⁵ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 182; „Hinc sequitur hominem Mente, & Corpore constare, & Corpus humanum, prout ipsum sentimus, existere.“

3 Rozum, paměť, představy

V předchozí kapitole jsme se zabývali výkladem Spinozova pojetí lidského jedince, a to sice co do vztahu mysli a těla. V této kapitole, a to včetně její podkapitoly, si stanovujeme prozkoumat, jakým způsobem nám Spinoza podává charakter lidského poznání. Nutnost výkladu o povaze lidského poznání pro Spinozu plyne z jeho výhrad proti obecné tendenci²⁶ vyčleňovat člověka z přírody a z jejích obecných zákonů, proti kterým se má člověk dokonce stavit na odpor. Spinoza oproti tomu bude hájit tezi propojenosti lidského poznání s přírodou,²⁷ neboť:

„[...] přírodní zákony a pravidla, podle nichž se vše děje a přechází z jedné formy do druhé, jsou vždy a všude tytéž, a že také jednotlivé věci musí být chápány jedním a týmž způsobem, tj. prostřednictvím univerzálních zákonů a pravidel přírody.“²⁸

Než však přistoupíme k samotnému charakteru lidského poznání, krátce pojednáme o rozumu, paměti a představách, kterým Spinoza věnuje druhou polovinu II. oddílu *Etiky*. Pokusíme se o zrekonstruování jejich definic, bez kterých bychom se v další části práce neobešli.

Spinoza drží striktní rozlišení rozumu a představ. Zatímco rozum zřetězuje ideje věcí podle jejich prvotních příčin, a je u všech lidí týž, představy se zřetězují osobním a individuálním způsobem v paměť, a vzhledem k tomu, že představivost pracuje se sekundárními ideami, propojuje tyto ideje do neadekvátního závěru.

„Představa je idea, která ukazuje spíše přítomné uzpůsobení lidského těla než přirozenost vnějšího tělesa, a to nikoli přesně, nýbrž zmateně.“²⁹

²⁶ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 256; *„Plerique, qui de Affectibus, & hominum vivendi ratione scripserunt, videntur, non de rebus naturalibus, quæ communes naturæ leges sequuntur; sed de rebus, quæ extra naturam sunt, agere. Imo hominem in natura, veluti imperium in imperio, concipere videntur. Nam hominem naturæ ordinem magis perturbare, quam sequi, ipsumque in suas actiones absolutam habere potentiam, nec aliunde, quam a se ipso determinari, credunt.“*

²⁷ Nutno mít na paměti, že Spinoza volně přechází mezi termíny „substance“, „Bůh“, „příroda“.

²⁸ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 258; *„[...] naturæ leges, & regulæ, secundum quas omnia fiunt, & ex unis formis in alias mutantur; sunt ubique, & semper eadem, atque adeo una, eademque etiam debet esse ratio rerum qualiumcunque naturam intelligendi, nempe per leges, & regulas naturæ universales.“*

²⁹ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 390; 4p1s; *„Nam imaginatio idea est, quæ magis Corporis humani præsentem constitutionem, quam corporis externi naturam indicat, non quidem*

Sekundární ideje vznikají z toho, že lidské tělo je limitováno v počtu utváření zřetelných představ, a když se tento počet překročí, začnou obrazy navzájem splývat, a tudíž začnou také splývat v mysli, čímž se vytvářejí zmatené představy.³⁰

Chceme-li se tedy dozvědět něco o podstatě věcí kolem nás, nemůžeme se spoléhat na to, jak se tyto věci jeví naší představivosti, nýbrž se musíme spoléhat na náš rozum. Neboť představivosti se věc pouze jeví, kdežto rozumem je chápána.³¹ Proto nás také často představy klamou. Spinoza považuje představy za nedostatek naší mysli z toho důvodu, že naše mysl je schopná uvěřit i klamným představám, neboť schopnost vytvářet představy nezávisí pouze na přirozenosti mysli, neboť tato schopnost není svobodná. Pokud by schopnost vytvářet představy byla svobodná, byla by podle 1d7³² pouze sama sebou determinována ke svému jednání.

„Kdyby mysl, pokud si vytváří představy o neexistujících věcech, jako kdyby byly přítomné, věděla, že tyto věci ve skutečnosti neexistují, pak by jistě svou schopnost vytvářet představy přičítala přednostem své přirozenosti a nikoli jejím chybám, zvláště kdyby tato schopnost závisela jen na její vlastní přirozenosti, tj. [...] kdyby tato schopnost mysli vytvářet si představy byla svobodná.“³³

Z těchto našich představ pak vznikají pojmy, které si ukládáme do paměti.

„[...] tyto pojmy nejsou vytvářeny všemi lidmi tímž způsobem, ale u každého jednotlivce kolísají podle charakteru toho, co podněcovalo jeho tělo nejčastěji, co si jeho mysl nejčastěji představí nebo na co se nejsnadněji rozpomene.“³⁴

Pojmy vznikající z našich představ se v každém z nás zřetězují individuálním způsobem

distincte, sed confuse.“

³⁰ Viz 2p40s1, Spinoza Opera. II., Ethica, str. 222

³¹ Viz 1p15s, Spinoza Opera. II., Ethica, str. 106

³² Spinoza Opera. II., Ethica, str. 88; „*Ea res libera dicitur, quæ ex sola suæ naturæ necessitate existit, & a se sola ad agendum determinatur: Necessaria autem, vel potius coacta, quæ ab alio determinatur ad existendum, & operandum certa, ac determinata ratione.*“

³³ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 198; 2p17s; „*Nam si Mens, dum res non existentes, ut sibi præsentem, imaginatur, simul sciret, res illas revera non existere, hanc sane imaginandi potentiam virtuti suæ naturæ, non vitio tribueret; præsertim si hæc imaginandi facultas a sola sua natura penderet, hoc est [...], si hæc Mentis imaginandi facultas libera esset.*“

³⁴ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 224; 2p40s; „*[...] has notiones non ab omnibus eodem modo formari; sed apud unumquemque variare pro ratione rei, a qua corpus affectum sæpius fuit, quamque facilius Mens imaginatur, vel recordatur.*“

v paměť.

Paměť je pak Spinozou definována jako zřetězení těchto pojmů (idejí), které vznikají z našich představ, a jež je odlišné od zřetězení idejí, které vznikají podle uspořádání naší mysli. Zřetězení idejí naší mysli uchopuje věci podle jejich prvotních příčin a je všem lidem společné, na rozdíl od paměti, která je individuální.³⁵

3.1 Tři druhy poznání

V II. oddílu *Etiky* Spinoza popírá, že by v idejích mohlo být něco, kvůli čemu by mohly být nazývány nepravdivé.³⁶ Nepravdivost podle něj totiž není něčím pozitivním, nýbrž se jedná pouze o zápor neboli zbavenost dokonalosti pravdivého poznání. Nepravda tedy spočívá v nedostatku poznání, který pramení z neadekvátních nebo zkomolených a zmatených idejí.³⁷ Tyto neadekvátní ideje plynou pouze z nedostatku jednotlivé mysli. Oproti tomu všechny ideje, které jsou chápány ve vztahu k Bohu, jsou adekvátní, a tedy pravdivé.³⁸ Tyto adekvátní ideje jsou obecnými pojmy, které tvoří základ našeho uvažování.³⁹ Nabízí se otázka, jakým způsobem tyto obecné pojmy získáváme. Spinoza udává čtyři zdroje poznání,⁴⁰ nikoli však všechny čtyři jsou zdrojem poznání nutně pravdivého, a tedy obecných pojmů.

- 1) z jednotlivých věcí, které nám smysly podávají ve zmatené, zkomolené, neuspořádané podobě („poznání“ z nejisté zkušenosti)
- 2) ze znaků (např. při čtení, poslouchání), díky nimž si rozpomínáme na určité ideje (poznání prvního druhu)
- 3) z rozumu, pracující s obecnými pojmy a adekvátními ideami vlastností věcí (poznání druhého druhu)
- 4) intuitivní vědění, z adekvátní ideje esence některého substanciálního atributu dospívá k poznání esence věcí (poznání třetího druhu)

Pouze poznání druhého a třetího druhu jsou nutně pravdivá, neboť pracují s adekvátními

---

³⁵ Viz 2p18s; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 198

³⁶ Viz 2p33d; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 214

³⁷ Viz 2p35d; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 216

³⁸ Viz 2p36d; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 218

³⁹ Viz 2p40s1; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 222

⁴⁰ Viz 2p40s2; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 224

ideami, kdežto poznání prvního druhu, které pracuje s ideami neadekvátními, bývá příčinou nepravdivosti.

Pokud je Bůh chápán na základě přirozenosti lidské mysli, pak máme pravdivou ideu, která je adekvátní v Bohu, neboť lidská mysl je částí nekonečného rozumu Boha, a tedy pokud naše mysl postihuje věci pravdivě, je částí nekonečného rozumu Boha. Následujeme-li intuitivní poznání, zahrnují v sobě naše ideje pojem jejich atributu, tj. věčnou a nekonečnou esenci Boha.⁴¹ Poznání věčné a nekonečné esence Boha je proto přístupné všem lidem, to, že někteří mají poznání Boha zmatené, je způsobené tím, že jméno Bůh spojují s představami věcí, které obvykle vídají.⁴² Je proto nutné rozlišovat v mysli obsaženou ideu od představ věcí, které si vytváříme, a od slov, jimiž věci pojmenováváme, neboť idea (nakolik je modem myšlení) nemá svůj základ ani v představě, ani ve slovech.

„Esence slov a představ spočívá pouze v pohybech těles, které nikterak nezahrnují pojem myšlení.“⁴³

Pakliže máme adekvátní ideu Boha, účastníme se přímo na božské přirozenosti. Zde (tj. ke konci II. oddílu *Etiky*) se poprvé dostává místa i pro zamyšlení se nad etickou hodnotou lidského poznání. Vzhledem k tomu, že se Spinoza touto tematikou zabývá především v V. oddílu *Etiky*, jedná se zde pouze o stručné shrnutí hodnoty poznání v praxi života, a to v podobě poznámky k poslednímu tvrzení tohoto oddílu. Krátce zde o tomto shrnutí pojednáme, pro plynulejší vstup do následující kapitoly této práce.

Etickou hodnotu poznání Spinoza rozvíjí na poli životní praxe, neboť ono intuitivní vědění, které, jakožto poznání věčné a nekonečné esence Boha, by mělo být nejdokonalejším z lidských poznání, nám má být nápomocné v našem konání. Proto pokládá Spinoza za nejdůležitější usilovat o porozumění Bohu skrze intuitivní poznání, neboť jedině tak konáme nejdokonalejší skutky. Nejdokonalejší skutky v tom smyslu, že máme adekvátní poznání toho, co a jak máme konat. Tento základ (poznání a následné konání podle intuitivního vědění) je všem lidem nahlédnutelný, jedná se skutky konané

⁴¹ Viz 2p45d; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 234

⁴² Viz 2p47s; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 236

⁴³ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 242; 2p49s; „*Verborum namque, & imaginum essentia a solis motibus corporeis constituitur, qui cogitationis conceptum minime involvunt.*“

podle lidské přirozenosti a tudíž lidi spojují, na místo aby je rozdělovaly. Toto samotné konání má pak být smyslem i odměnou. Ti, kteří sice konají vynikající skutky, avšak smysl v nich samotných nevidí, nýbrž očekávají za svoje jednání odměnu od Boha, pokládá Spinoza za pomýlené.⁴⁴

„Jako by již pouhá ctnost a služba Bohu nebyly samy dostatečným štěstím a nejvyšší svobodou.“⁴⁵

V této podkapitole jsme se zabývali Spinozovým dělením na adekvátní obecné a nedostatečné jednotlivé poznání, které nám bude ku potřebě v následujících kapitolách práce, kde se budeme zabývat rozlišením na osobní (individuální) a neosobní (společnou) část lidské mysli, které již zde bylo předznamenáno.

---

⁴⁴ Tuto pouze „nadhozenou“ poznámku, bude Spinoza obhajovat ve III. oddílu *Etiky*. V následující kapitole této práce krátce pojednáme o tvrzeních, které v sobě mají obsaženou (ať už částečně, nebo plně) myšlenku poznámky k 2p49s.

⁴⁵ Spinoza Opera. II., *Ethica*, str. 252; 2p49s; „*quasi ipsa virtus, Deique servitus non esset ipsa felicitas, & summa libertas.*“

4 Dvojitá přirozenost

V předchozí kapitole jsme pojednali o paměti a představách, neboli o zdroji neadekvátního poznání, a o rozumu a intuitivním vědění, neboli o adekvátním poznání. Tím jsme si připravili půdu, na které nyní budeme moci rozlišit pojetí lidské přirozenosti ve Spinozově *Etice*, jak je nám prezentováno v jejím III. oddílu. Ve třetím oddílu *Etiky* se Spinoza věnuje rozlišení konání vztahujícího se pouze k mysli a konání vztahujícího se jak k mysli, tak i k tělu. V tomto Spinozově rozlišení se budeme zabývat především těmi tvrzeními, na kterých budeme moci demonstrovat naši tezi, která poukazuje, že tímto rozlišením se nám v *Etice* dostává výkladu dvojitá přirozenosti. Nejprve se však zastavíme u vymezení termínu „konání“.

Konání (*agere*) je definováno v 3d2⁴⁶ jako to, co se děje v nás anebo mimo nás, pokud jsme toho adekvátní příčinou, tedy pokud je účinek podle 3d1⁴⁷ možné jasně a zřetelně poznat z nás, tj. z adekvátní příčiny účinku. Pakliže jsme příčinou neadekvátní, což podle 3d1 znamená, že účinek nemůže být poznán z nás samotných, nejedná se o konání, nýbrž něčím trpíme.

V našem konání, respektive v naší schopnosti něco konat, jsme limitováni afekty, a to ve dvou směrech. Afekty, tj. stavy těla, zrovna tak jako ideje těchto stavů těla,⁴⁸ totiž mají sílu jak zvětšovat, tak i zmenšovat naši schopnost něco konat. Afekty, které zvětšují naši schopnost něco konat, jsou těmi, jejichž adekvátní příčinou jsme my sami. Takovému afektu Spinoza rozumí jako aktivnímu projevu neboli konání. Afektům, jejichž jsme neadekvátní příčinou, je rozuměno jako pasivním stavům neboli vášním.⁴⁹

Již tedy z definic III. oddílu je patrné, jak důležitou roli v našem konání hraje intuitivní vědění neboli poznání třetího druhu. Neboť pouze díky intuitivnímu vědění jsme schopni v našem poznání dospět z adekvátní esence některého ze substanciálních atributů k poznání

⁴⁶ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 258; „*Nos tum agere dico, cum aliquid in nobis, aut extra nos fit, cujus adaequata sumus causa [...]*“

⁴⁷ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 258; „*Causam adaequatam appello eam, cujus effectus potest clare, & distincte per eandem percipi.*“

⁴⁸ Viz 3d3; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 260; „*Per Affectum intelligo Corporis affectiones, quibus ipsius Corporis agendi potentia augetur, vel minuitur, juvatur, vel coeretur, & simul harum affectionum ideas.*“

⁴⁹ Viz 3d3; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 260; „*Si itaque alicujus harum affectionum adaequata possimus esse causa, tum per Affectum actionem intelligo, alias passionem.*“

esence věci,⁵⁰ a tedy jen díky intuitivnímu vědění můžeme být adekvátní příčinou, jejíž účinek je poznáván z ní samé. A proto pouze díky intuitivnímu vědění můžeme něco konat.

Snaha něco konat neboli conatus jednotlivé věci je podle 3p7d⁵¹ skutečná esence této věci. Jak již bylo vysvětleno v druhé kapitole této práce, to, co skutečně konstituuje esenci mysli, je idea skutečně existujícího těla. Tato idea není jednoduchá, neboť se jedná o ideu těla, které se podle 1. postulátu II. oddílu⁵² sestává z velkého počtu individuí, jimž musí zrovna tak odpovídat velký počet idejí, ze kterých se sestává idea lidského těla.⁵³ Některé z idejí, které dohromady tvoří ideu těla, jsou adekvátní, což jsou ty, které jsou všem lidem společné,⁵⁴ a některé jsou neadekvátní, a to ty, které jsou chápány ve vztahu k něčí jednotlivé mysli.⁵⁵ Proto cokoli, čeho je mysl adekvátní příčinou, a co tedy musí být chápáno z ní samé, musí plynout buď z ideje adekvátní, nebo z ideje neadekvátní, neboť to je tím, z čeho se tato mysl sestává. Ale jak již bylo prokázáno, adekvátní příčinou může být pouze to, čeho účinek je poznáván z něho samého, což předpokládá poznání třetího druhu, které pracuje pouze s ideami adekvátními. Navíc, podle 3d2,⁵⁶ pokud mysl „pracuje“ s neadekvátními ideami, potud je nutně trpná, a tedy mysl jedná jedině tehdy, pokud pracuje s adekvátními ideami, což je i závěr důkazu 3p3:

„Jednání mysli vyplývají tedy jen z adekvátních idejí, a mysl je proto trpná jen tehdy, když má neadekvátní ideje.“⁵⁷

Pro přehlednost zopakujeme a následně budeme rozvíjet dál. Esence mysli je konstituována ideou těla, která je složena z velkého počtu individuí, kterým odpovídá velký počet idejí v oné ideji, která konstituuje esenci mysli. Tyto ideje můžou být

---

50 Na rozdíl od poznání druhého druhu, kdy poznáváme pouze vlastnosti věci.

51 Spinoza Opera. II., Ethica, str. 272; „*Conatus, quo unaquæque res in suo esse perseverare conatur, nihil est præter ipsius rei actualem essentiam.*“

52 Spinoza Opera. II., Ethica, str. 190; „*Corpus humanum componitur ex plurimis (diversæ naturæ) individuís, quorum unumquodque valde compositum est.*“

53 Viz 2p7; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 168; „*Ordo, & connexio idearum idem est, ac ordo, & connexio rerum.*“

54 Viz 2p38c; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 220; „*Hinc sequitur, dari quasdam ideas, sive notiones omnibus hominibus communes. Nam (per Lem. 2) omnia corpora in quibusdam conveniunt, quæ (per Prop. præced.) ab omnibus debent adæquate, sive clare, & distincte percipi.*“

55 Viz 2p36d; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 218

56 Spinoza Opera. II., Ethica, str. 258

57 Spinoza Opera. II., Ethica, str. 270; „*ergo Mentis actiones ex solis ideis adæquatis sequuntur, & Mens propterea tantum patitur, quia ideas habet inadæquatas.*“

adekvátní nebo neadekvátní. Pokud má mysl adekvátní ideje, potud je činná a koná. Jestliže má mysl adekvátní ideje a poznává třetím druhem poznání, nahlíží svoji esenci z některého ze substanciálních atributů. Poznává-li tedy člověk svoji esenci, poznává ji pouze díky intuitivnímu vědění, skrze adekvátní ideje, a tedy nutně koná. A protože podle 1p36:

„Neexistuje žádná věc, z jejíž přirozenosti by neplynul nějaký účinek.“⁵⁸

pak je-li dána esence libovolné věci, nutně z ní vyplývá nějaký účinek. Avšak účinek z ní může plynout jedině tehdy, je-li adekvátní příčinou, tj. jedině pokud má adekvátní poznání své esence, tedy je nutně schopna jen toho, co vyplývá z její dané přirozenosti.

„Proto schopnost neboli snaha libovolné věci, se kterou věc sama nebo v součinnosti s jinými věcmi něco koná nebo se snaží konat, tj. [...] schopnost neboli snaha, se kterou se věc snaží setrvávat ve svém bytí, není nic jiného než daná neboli skutečná esence této věci.“⁵⁹

Je-li snaha něco konat esencí věci, pak nemůže vyvracet svoji existenci, jedná-li se o adekvátní poznání své esence, která je snahou něco konat. Z toho důvodu snaha něco konat neboli conatus věci je snaha, se kterou se věc snaží zachovávat své bytí, a tedy skutečná esence této věci. Protože libovolná věc přitakává svoji esenci, esenci věci klade, nepopírá, nevyvrací, nemůže věc vyvracet nebo popírat svoji snahu něco konat,⁶⁰ a proto, pokud nepřihlížíme k vnějším příčinám, v samotné věci není nic, co by mohlo způsobit její zánik. Proto vše, co může vyvrátit existenci či způsobit zánik nějaké věci, musí existovat mimo tuto věc. Těmto vnějším příčinám věc, pokud může a pokud je sama v sobě, vzdoruje a snaží se setrvávat ve svém bytí.⁶¹

---

⁵⁸ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 144; *„Nihil existit, ex cuius natura aliquis effectus non sequatur.“*

⁵⁹ 3p7d; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 272; *„quare cujuscunque rei potentia, sive conatus, quo ipsa vel sola, vel cum aliis quidquam agit, vel agere conatur, hoc est [...] potentia, sive conatus, quo in suo esse perseverare conatur, nihil est præter ipsius rei datam, sive actualem essentiam.“*

⁶⁰ Viz 3p4; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 272; *„Nulla res, nisi a causa externa, potest destrui. [...] Hæc Propositio per se patet; definitio enim cujuscunque rei ipsius rei essentiam affirmat, sed non negat; sive rei essentiam ponit, sed non tollit. Dum itaque ad rem ipsam tantum, non autem ad causas externas attendimus, nihil in eadem poterimus invenire, quod ipsam possit destruere. Q.E.D.“*

⁶¹ Viz 3p6d; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 272; *„[...] neque ulla res aliquid in se habet, a quo*

Snaha (conatus) něco konat vztahující se k mysli i k tělu se nazývá buď pudem (appetitus), a to v případě, že si jednotlivá mysl není vědoma svého pudu, anebo žádostivostí (cupiditas), a to v případě, kdy si jednotlivá mysl je vědoma svého pudu.⁶² Tato snaha, ať už vedená pudem, nebo žádostivostí, je každému jednotlivci individuální. Tato individuálnost snahy je založená v jejím vztahování se jak k mysli, tak i k tělu, kdy nejednáme podle našeho rozumu či intuitivního vědění, nýbrž „konáme“ na základě neadekvátních idejí, a tedy, podle 3d3, pasivních afektů. Tyto pasivní afekty, založené na neadekvátních idejích, se u lidí různí. Jak již bylo řečeno ve třetí kapitole této práce, každého podněcuje něco jiného, v jiném pořadí, jinou měrou, a to podle pojmů, které v každém vznikly z individuálně se zřetězujících představ v paměť. Každý proto usiluje o to, co si sám představuje a považuje za dobré pro zachování svého bytí. Proto také *conatus* založený na neadekvátních idejích bude každému individuální. Jedná se tedy o individuální lidskou přirozenost.

Mimo snahy něco konat, která se vztahuje k mysli i k tělu, uvádí Spinoza také snahu něco konat, která se vztahuje pouze k mysli. Tato snaha něco konat vztahující se pouze k mysli se nazývá vůle (voluntatis),⁶³ která přitakává nebo popírá to, co je pravdivé, anebo to, co je nepravdivé. V 2p49d⁶⁴ Spinoza dokonce ztotožnil vůli s rozumem. Aby se mohlo něčemu přitakat jako pravdivému, nebo něco popřít jako nepravdivé, je potřeba, aby mysl pracovala s adekvátními ideami. Tyto adekvátní ideje máme skrze rozum nebo intuitivní vědění, ty pak uchopují věci podle jejich prvotních příčin, a tudíž jsou všem lidem společné.⁶⁵ Pokud konají lidé podle snahy, která se vztahuje pouze k mysli, potud je jejich jednání pravdivě nahlédnutelné, a konají tedy podle nadindividuální, všem přístupné lidské

---

possit destrui, sive quod ejus existentiam tollat (per Prop. 4 hujus); sed contra ei omni, quod ejusdem existentiam potest tollere, opponitur [...], adeoque quantum potest, & in se est, in suo esse perseverare conatur.“

62 Viz 3p9s; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 274; „*Hic conatus, cum ad Mentem solam refertur, Voluntas appellatur; sed cum ad Mentem, & Corpus simul refertur, vocatur Appetitus, qui proinde nihil aliud est, quam ipsa hominis essentia, ex cujus natura ea, quæ ipsius conservationi inserviunt, necessario sequuntur; atque adeo homo ad eadem agendum determinatus est. Deinde inter appetitum, & cupiditatem nulla est differentia, nisi quod cupiditas ad homines plerumque referatur, quatenus sui appetitus sunt conscii, & propterea sic definiri potest, nempe, Cupiditas est appetitus cum ejusdem conscientia.*“

63 Viz 3p9s; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 274

64 Spinoza Opera. II., Ethica, str. 242; „*Voluntas, & intellectus nihil præter ipsas singulares volitiones, & ideas sunt [...]. At singularis volitio, & idea [...] unum, & idem sunt, ergo voluntas, & intellectus unum, & idem sunt. Q.E.D.*“

65 Viz 2p38c; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 220; „*Hinc sequitur, dari quasdam ideas, sive notiones omnibus hominibus communes. Nam [...] omnia corpora in quibusdam conveniunt, quæ [...] ab omnibus debent adæquate, sive clare, & distincte percipi.*“

přirozenosti.

III. oddíl *Etiky* je, jak už napovídá název tohoto oddílu „*O původu a přirozenosti afektů*“, věnován především rozlišení jednotlivých afektů a toho, jakým způsobem zvyšují nebo zmenšují schopnost něco konat. Pro naši práci a její následující postup si vystačíme pouze s vymezením, že některé afekty vedou ke konání a jiné k trpění, a určením, jak je toto jejich rozlišení propojené s adekvátním a neadekvátním poznáním.

V závěru této kapitoly se ještě jednou zastavíme u adekvátního poznání a toho, jakou roli v lidské přirozenosti zastává.

Snaha něco konat, jelikož je esencí věci, je platná, i když si ji mysl neuvědomuje, v takovém případě se nazývá pudem (něco nás vede, jen nevíme co), i když si ji mysl uvědomuje jako pud, v takovém případě se nazývá žádostivostí (uvědomujeme si, že nás vede tento pud), i pokud ji nazíráme jakožto naši esenci z některého ze substanciálních atributů, tehdy se nazývá vůle (konáme podle adekvátních idejí a máme poznání, proč takto konáme).

Pokud však „konáme“ pod vedením pudu či žádostivosti, potud mají nad naším jednáním značnou moc vášně, tj. pasivní afekty, jejichž jsme neadekvátní příčinou a které mají sílu zvětšovat anebo zmenšovat naši schopnost konat. Kvůli těmto afektům dochází ke kolísání myslí a jsme ovládáni vnějšími příčinami. Pakliže však konáme pod vedením vůle, máme adekvátní poznání našeho konání a mocí svého rozumu ovládáme afekty, čímž se uschopňujeme ke konání, což je právě díky adekvátnímu poznání v souladu s naší přirozeností.

Z výše řečeného vyplývá, která z „přirozeností“ (individuální či společná) je v souladu s intuitivním věděním, a tedy vede ke konání pod náhledem adekvátního poznání naší esence. Ačkoli se zdá, že Spinoza ve III. oddíle rozlišuje přirozenost individuální a přirozenost společnou/nadindividuální, skutečně musí, podle toho, co bylo až doposud řečeno, existovat pouze přirozenost nadindividuální, která je snahou konat pod náhledem intuitivního vědění, a tudíž sama sobě neodporuje, naopak si přitakává, klade se.

4.1 Individuální a nadosobní lidská přirozenost

Z předcházejících odstavců vyplývá, že Spinoza považuje za lidskou přirozenost konání

nebo snahu konat pod vedením rozumu, intuitivního vědění. Takováto přirozenost by měla být nutně obecně platná a stejná, neboť vychází z adekvátního poznání. Přesto se však Spinoza téměř celý IV. oddíl *Etiky* věnuje rozdílu v přirozenosti jednotlivců a „zlu“, které z toho pro nás pramení. Zlo zde Spinoza definuje⁶⁶ jako to, co nám zabraňuje v dosažení nějakého dobra. Jinými slovy, zlo je neadekvátní idea, pasivní afekt, který nám brání v konání, v poznávání věcí pod adekvátními ideami. Na následujících řádkách uvedu několik pasáží ze IV. oddílu *Etiky*, na kterých budu zpětně, spolu s tím, co již bylo řečeno ve čtvrté kapitole této práce o *Dvojí přirozenosti*, demonstrovat jistý zajímavý problém, který u Spinozy vzniká v pojmu „lidská přirozenost“.

4p33: „*Lidé se mohou svou přirozeností lišit potud, pokud jsou tísněni afekty, které jsou vášněmi. Potud také se každý jednotlivý člověk mění a je nestálý.*“⁶⁷

4p35d: „*Pokud jsou lidé tísněni afekty, které jsou vášněmi, mohou být jejich přirozenosti různé [...] a mohou být ve vzájemném rozporu.*“⁶⁸

Přídavek, kap.7: „*Není možné, aby člověk nebyl částí přírody a nepodřizoval se jejímu obecnému řádu. Bude-li však žít mezi takovými jednotlivci, kteří se s jeho přirozeností shodují, bude to podporovat a udržovat schopnost něco konat. Jestliže bude naopak žít mezi takovými lidmi, jejichž přirozenost se shoduje s jeho přirozeností jen velmi málo, bude schopen přizpůsobit se jim jen tehdy, změní-li se značně i on sám.*“⁶⁹

Připomeňme si závěr, ke kterému jsme dospěli v kapitole o *Dvojí přirozenosti*. Uvedli jsme, že nikoli individuální, ale nadosobní přirozenost splňuje kritéria, která byla Spinozou pro lidskou přirozenost definována. Tato kritéria zde ještě jednou shrneme, abychom je měli před očima.

---

⁶⁶ Viz 4d2; Spinoza Opera. II., *Ethica*, str. 386; „*Per malum autem id, quod certo scimus impedire, quominus boni alicujus simus compotes.*“

⁶⁷ Spinoza Opera. II., *Ethica*, str. 424; „*Homines natura discrepare possunt, quatenus affectibus, qui passiones sunt, conflictantur, & eatenus etiam unus, idemque homo varius est, & inconstans.*“

⁶⁸ Spinoza Opera. II., *Ethica*, str. 428; „*Quatenus homines affectibus, qui passiones sunt, conflictantur, possunt esse natura diversi [...], & invicem contrarii.*“

⁶⁹ Spinoza Opera. II., *Ethica*, str. 488; „*Nec fieri potest, ut homo non sit naturæ pars, & communem ejus ordinem non sequatur; sed si inter talia individua versetur, quæ cum ipsius hominis natura conveniunt, eo ipso hominis agendi potentia juvabitur, & fovebitur. At si contra inter talia sit, quæ cum ipsius natura minime conveniunt, vix absque magna ipsius mutatione iisdem sese accommodare poterit.*“

Spinoza ztotožňuje lidskou přirozenost se snahou něco konat. Konáme něco jedině tehdy, pokud se v nás anebo mimo nás děje něco, čeho jsme adekvátní příčinou. Adekvátní příčinou však můžeme být pouze tehdy, pokud to, co se děje v nás anebo mimo nás, je možné jasně a zřetelně poznat skrze naši přirozenost. Poznání naší přirozenosti předpokládá nazírání naší esence skrze adekvátní poznání esence některého ze substanciálních atributů. Takovéto poznání je možné jen skrze intuitivní vědění, které pracuje s adekvátními ideami. Konání, které pak z takového poznání vyplývá, jako jedině splňuje Spinozova kritéria pro konání a je zcela ve shodě s naší (lidskou) přirozeností. Toto konání nebo snaha něco konat je, vzhledem k tomu, že je založené na adekvátních idejích, všem přístupné, nahlédnutelné, poznatelné, a je tudíž nadosobním poznáním. Jedná se o jedinou možnou lidskou přirozenost, má-li být lidská přirozenost ztotožněna se snahou něco konat, která sama vyžaduje nazírání naší esence.

Navzdory výše uvedenému vymezení lidské přirozenosti se však Spinoza jak ve III. oddíle, tak ve IV. oddíle *Etiky* vyjadřuje i o osobní, individuální přirozenosti. Tato osobní přirozenost nevychází z adekvátního poznání, nýbrž z pudu či žádostivosti, a to podle toho, zda si tento pud uvědomujeme či nikoli. Tento pud, ač má být snahou konat, vzhledem k tomu, že nepracuje s adekvátními ideami, nýbrž s ideami neadekvátními čili pasivními afekty, nemůže být žádným způsobem považován za konání. Jelikož tedy pod tímto pudem pracujeme s neadekvátními ideami, které nabýváme z představ a zřetězuje si je individuálně v paměť, a vzhledem k tomu, že každý je podněcován jinými věcmi, jinou měrou, v jiné posloupnosti, ovládají každého pasivní afekty, které z toho vznikají, jiným způsobem a jinou silou. Tímto způsobem pak vzniká v každém jiná přirozenost, snažící se o jiné věci, jinou silou. Tato osobní přirozenost, vedená pudem či žádostivostí, je Spinozou hodnocena negativně. Jedná se o přirozenost, která vzhledem k tomu, že není vedená adekvátním poznáním, které vede k tomu, co je lidem společné, může lidi rozdělovat a vnášet mezi ně, stejně tak jako jim samotným působit, zlo.⁷⁰

Závěrem nám tedy bude, že ačkoli Spinoza mluví o „dvojí“ lidské přirozenosti, nic takového ve skutečnosti neexistuje. Ve Spinozově systému v plném slova smyslu existuje pouze nadosobní lidská přirozenost, která je ve shodě s adekvátním poznáním a která se poznává skrze poznání esence některého ze substanciálních atributů. To, co bylo vymezeno jako osobní/individuální přirozenost, je pouhá zbavenost, negace, přirozenost braná pod

---

⁷⁰ Viz 4d2; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 386

neadekvátním poznáním. Zároveň je však patrné, že nadosobní přirozenost zde funguje jako vzor „nejvyšší lidské dokonalosti“,⁷¹ ke kterému je možné se dostávat adekvátním poznáním a konat podle něho, avšak že v praxi života se setkáváme jak u sebe, tak u druhých s neschopností plného nazření této přirozenosti, neboť máme také neadekvátní ideje, jimiž trpíme. Nejvíce pak trpí ti, a tudíž se vzdalují od „adekvátní“ přirozenosti, jejichž mysl je z největší části tvořena neadekvátními ideami.⁷²

---

⁷¹ Viz 5p27d; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 538

⁷² Viz 5p20s; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 532; „[...] *Mentem illam maxime pati, cujus maximam partem ideæ inadæquatæ constituunt* [...]“

5 Zánik lidského těla, věčná část mysli

Ve druhé polovině V. oddílu *Etiky* ukončuje Spinoza výklad o tom, co patří k přítomnému životu, a přechází k tomu, co se vztahuje k „trvání“ mysli bez vztahu k tělu. V tomto kontextu se nám otevírá otázka zániku lidského těla, a jak bude ukázáno níže, taktéž zániku osobní části mysli, ale především také toho, jak je možné, že nějaká část lidské mysli je věčná.

Smrtí těla Spinoza rozumí, podle 4p39s,⁷³ takový stav, ve kterém se tělu zcela změní jeho přirozenost. Změněná přirozenost je zde pro Spinozu klíčovým kritériem, které rozhoduje, zda tělo žije, nebo zda nastala jeho smrt. Jako příklad změněné přirozenosti těla do té míry, že se dá považovat za mrtvé, uvádí Spinoza ztrátu paměti, neboť paměť je:

„[...] zřetězením idejí, zahrnujících přirozenost věcí, nalézajících se vně lidského těla, které se v mysli uskutečňuje podle stavů lidského těla.“⁷⁴

Tyto zřetězené ideje jsou ideami stavů neboli afektů lidského těla, které v sobě zahrnují přirozenost lidského těla a stejně tak i přirozenost vnějších těles.⁷⁵ K tomuto zřetězení nedochází podle rozumu, ale podle idejí stavů těla. Proto si také mysl může něco představovat a vzpomínat si, jen pokud trvá tělo. Trvání zde chápeme jako přítomný život člověka, tj. existuje nejen pokud je obsažen v attributech Boha, ale také aktuálně. Což je také důsledek 2p8:

„Jakmile se o jednotlivých věcech tvrdí, že existují, nejen pokud jsou obsaženy v attributech Boha, nýbrž i pokud se o nich říká, že trvají, pak také jejich ideje obsahují navíc takovou

---

⁷³ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 442; *„Deinde, quæ efficiunt, ut Corporis humani partes aliam motus, & quietis rationem obtineant, eadem (per eandem Defin. p. 2) efficiunt, ut Corpus humanum aliam formam induat, hoc est (ut per se notum, & in fine præfationis, hujus partis monuimus), ut Corpus humanum destruatür [...]“*

⁷⁴ 2p18s; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 198; *„[...] quam quædam concatenatio idearum, naturam rerum, quæ extra Corpus humanum sunt, involventium, quæ in Mente fit secundum ordinem, & concatenationem affectionum Corporis humani.“*

⁷⁵ 2p18s; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 198; *„[...] concatenationem esse illarum tantum idearum, quæ naturam rerum, quæ extra Corpus humanum sunt, involvunt; non autem idearum, quæ earundem rerum naturam explicant. Sunt enim revera [...] ideæ affectionum Corporis humani, quæ tam hujus, quam corporum externorum naturam involvunt.“*

existenci, která nás ospravedlňuje říkat, že trvájí. ⁷⁶

Na základě paralelismu mysli a těla pak Spinoza v 5p23d⁷⁷ vyvozuje, že lidská mysl má trvání, které lze časově vymezit, jen potud, pokud vyjadřuje aktuální existenci těla, která je vyjádřena trváním a může být časově vymezena. A tedy mysl trvá, jen pokud trvá tělo. Zároveň má také schopnost vymezovat existenci věcí časově a chápat je jako trvajících, jen pokud zahrnuje aktuální existenci těla.⁷⁸ Z toho je patrné, že něco z mysli zaniká společně s tělem. Jak bylo na několika místech této práce ukázáno, to, co odpovídá stavům těla jsou představy, neboli ideje afektů, které ukazují na přítomné uzpůsobení těla. Tyto představy se individuálním způsobem zřetězují v paměť. Chápe-li naše mysl naše tělo jako trvajících a časově vymezené, je to právě díky představám. Avšak protože je afekt představa, která ukazuje přítomný stav těla, je mysl vystavena působení idejím stavů těla jen potud, pokud trvá tělo.⁷⁹ Tento náš závěr můžeme podložit i Spinozovými závěry v důkazu 5p21, kde se píše:

„Proto si můžeme něco představovat a rozpomínat se na minulé věci, jen pokud trvá tělo. ⁸⁰

a důsledku 5p40:

„Ta část, o níž jsme dokázali, že zaniká, je představivost [...]“ ⁸¹

---

⁷⁶ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 172; „[...] ubi res singulares dicuntur existere, non tantum quatenus in Dei attributis comprehenduntur, sed quatenus etiam durare dicuntur, earum ideæ etiam existentiam, per quam durare dicuntur, involvent.“

⁷⁷ Spinoza Opera. II., Ethica, str. 534; „Sed Menti humanæ nullam durationem, quæ tempore definiri potest, tribuimus, nisi quatenus Corporis actualem existentiam, quæ per durationem explicatur, & tempore definiri potest, exprimit, hoc est [...], ipsi durationem non tribuimus, nisi durante Corpore.“

⁷⁸ Viz 5p23s; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 536; „Mens igitur nostra eatenus tantum potest dici durare, ejusque existentia certo tempore definiri potest, quatenus actualem Corporis existentiam involvit, & eatenus tantum potentiam habet rerum existentiam tempore determinandi, easque sub duratione concipiendi.“

⁷⁹ Viz 5p34d; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 544; „Est igitur affectus [...] imaginatio, quatenus Corporis præsentem constitutionem indicat; atque adeo [...] Mens non nisi durante corpore obnoxia est affectibus, qui ad passiones referuntur.“

⁸⁰ Viz 5p21d; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 534; „[...] ac proinde nihil imaginari [...], neque rerum præteritarum recordari potest, nisi durante Corpore.“

⁸¹ 5p40c; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 552; „[...] illa autem, quam perire ostendimus, est ipsa imaginatio“

Nyní, když jsme pojednali o tom, co znamená zánik těla a co z mysli zaniká společně s ním, přejdeme k otázce věčné části mysli.

Jak již bylo vyloženo ve čtvrté kapitole této práce, to, co je skutečnou lidskou přirozeností, je snaha něco konat, tedy být adekvátní příčinou něčeho, co se děje v nás anebo mimo nás. Adekvátní příčinou jsme však tehdy, pokud to, co se děje v nás anebo mimo nás, je možné jasně a zřetelně poznat skrze naši přirozenost. Poznání naší přirozenosti se děje skrze chápání naší esence pod adekvátním poznáním esence některého ze substantiálních atributů. Toto poznání uskutečňuje náš rozum skrze intuitivní vědění, které pracuje s adekvátními ideami. Takovýto náhled naší esence je možný proto, že v Bohu nutně existuje idea, která vyjadřuje věčným způsobem esenci toho či onoho lidského těla.⁸² Protože v Bohu existuje idea, která vyjadřuje esenci lidského těla a která je nutně něčím, co náleží k esenci lidské mysli, a protože je tato idea v Bohu nutně a věčně, bude podle 5p23d to, co náleží k esenci mysli, nutně a věčné.⁸³ Věčnost však podle 1d8 nemůže mít k tělu žádný vztah, neboť není věčné, co lze vysvětlit trváním nebo časem.⁸⁴ Proto také tuto věčnou část mysli není možné časově vymezit nebo explikovat trváním. K přirozenosti této věčné části mysli neboli rozumu náleží chápat věci pod určitým způsobem věčnosti, neboť co je chápáno rozumem, je chápáno adekvátním poznáním, které postihuje to, co je všemu společné,⁸⁵ a proto to, co pojímá, musí být chápáno bez jakéhokoli vztahu k času a musí být chápáno pod určitým způsobem věčnosti.⁸⁶ Mysl však chápe vše pod způsobem věčnosti jen tehdy, pokud skrze intuitivní vědění chápe pod způsobem věčnosti esenci svého těla, což podle 5p23 znamená, jen pokud je věčná. Z definice věčnosti, která říká, že věčnost je sama existence, pokud je chápána jako to, co nutně vyplývá z definice věčné věci (tj. z Boha), a že tato existence je chápána jako esence této věci (tj. Boha), vyplývá, že chápat věci pod způsobem věčnosti znamená chápat je z Boha jako reálná jsoucna nebo že prostřednictvím Boha zahrnují existenci. A tedy

---

⁸² Viz 5p22; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 534

⁸³ Viz 5p23d; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 534

⁸⁴ Viz 1d8; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 88; „*Per æternitatem intelligo ipsam existentiam, quatenus ex sola rei æternæ definitione necessario sequi concipitur. Talis enim existentia, ut æterna veritas, sicut rei essentia, concipitur, proptereaque per durationem, aut tempus explicari non potest, tametsi duratio principio, & fine carere concipiatur.*“

⁸⁵ Viz 2p37, 2p38; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 218-220

⁸⁶ Viz 2p44d2; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 234; „*Adde, quod fundamenta Rationis notiones sint [...], quæ illa explicant, quæ omnibus communia sunt, quæque [...] nullius rei singularis essentiam explicant; quæque propterea absque ulla temporis relatione, sed sub quadam æternitatis specie debent concipi.*“

pokud naše mysl chápe sebe a tělo pod způsobem věčnosti, má nutně poznání Boha.⁸⁷ Tedy pokud mysl intuitivním věděním nahlíží svoji esenci z některého z božích atributů, chápe se jako věčná a má zároveň adekvátní poznání Boha a je tedy schopná poznávat vše, co může plynout z tohoto daného poznání Boha.⁸⁸

Jak bylo vyloženo, lidské tělo, a osobní část mysli s ním, podle Spinozy zaniká. Avšak co takový zánik u Spinozy znamená? Zánik lidského těla podle Spinozy znamená, že části lidského těla získávají jiný poměr pohybu a klidu, čímž tělo zaujímá jinou formu.⁸⁹ Lidské tělo není věčné a nesmrtelné, lidské tělo zaniká, avšak nemizí, nýbrž stále zůstává modem rozlehlosti. Modem, který prochází mnoha různými podobami, ale stále zůstává v přírodě (Bohu). To, o co lidské tělo přišlo, to, co skutečně zaniklo, je jeho přirozenost. Lidské tělo ztrácí možnost připisovat si charakter „lidské“.

Smrt rozděluje mysl a tělo, jedno a totéž se stává jedním a druhým. To, co platí pro lidskou mysl, neplatí už pro lidské tělo. Lidská mysl je věčná. To, co nám z mysli přetrvává věčně, je její neosobní část, část, která je zbavena představivosti, paměti i časovosti, tedy té části mysli, která ji spojovala s tělem.

---

87 Viz 5p30d; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 540; „*Aeternitas est ipsa Dei essentia, quatenus haec necessariam involvit existentiam [...]. Res igitur sub specie aeternitatis concipere, est res concipere, quatenus per Dei essentiam, ut entia realia, concipiuntur, sive quatenus per Dei essentiam involvunt existentiam; adeoque Mens nostra, quatenus se, & Corpus sub specie aeternitatis concipit, eatenus Dei cognitionem necessario habet [...]*“

88 Viz 5p31d; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 540; „*Mens nihil sub aeternitatis specie concipit, nisi quatenus sui Corporis essentiam sub aeternitatis specie concipit [...], hoc est [...], nisi quatenus aeterna est; adeoque [...] quatenus aeterna est, Dei habet cognitionem, quae quidem cognitio est necessario adaequata [...], ac proinde Mens, quatenus aeterna est, ad illa omnia cognoscendum est apta, quae ex data hac Dei cognitione consequi possunt [...]*“

89 Viz 4p39d; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 442; „*Deinde, quae efficiunt, ut Corporis humani partes aliam motus, & quietis rationem obtineant, eadem (per eandem Defin. p. 2) efficiunt, ut Corpus humanum aliam formam induat, hoc est (ut per se notum, & in fine praefationis, hujus partis monuimus), ut Corpus humanum destruat* [...]“

6 Nerovnocenné postavení modů substantiálních atributů

V předchozí kapitole této práce jsme pojednali o zániku lidského těla a osobní části mysli a o věčné části mysli, neboli rozumu. Nyní před námi vyvstává úkol, vypořádat se s problémem, který z tohoto rozdělení mysli a těla, způsobeným zánikem těla, ve Spinozově teorii paralelismu modů vzniká.

Ve Spinozovi se vždy dalo číst: existuje-li v přírodě (=Bůh) tělo, pak je rovněž idea existujícího těla v Bohu (=přírodě). Totéž musí platit i pro lidskou mysl.

Potud je držena stejná rovina vztahu mysli i těla k Bohu. Avšak proč lidské tělo zaniká a z lidské mysli nám zůstává neosobní část, která má úzký vztah s Bohem a „přetrvává“? Jak je možné, že to samé, co platí pro mysl, neplatí i pro tělo? Vždyť jak tělo, tak mysl jsou mody božích atributů. A všechny boží atributy vyjadřují věčnost.

Jak lidská mysl, tak lidské tělo vyjadřují mody substantiálních atributů. Mysl je modem atributu myšlení, tělo je modem atributu rozlehlosti. Ačkoli substantiální atributy si jsou rovny jak co do míry esence, tak co do míry existence, zdá se, že totéž již neplatí pro jejich mody. Neboť lidské tělo zaniká, kdežto část mysli je věčná. Tento rozpor, který nám přináší V. oddíl *Etiky*, by mohl být dokonce interpretován jako trhlina ve Spinozově paralelismu, která dává prostor pro tezi, že Spinozův pokus o popření dualismu mysli a těla selhal. V následující podkapitole představíme několik interpretací tohoto problému.

6.1 Možnosti výkladu rovnocenné pozice modů substantiálních atributů

Interpretační problém, který s V. oddílem *Etiky* nastává, jsme nastínili v závěru předchozí kapitoly. Na následujících řádkách se pokusíme o vstřícnější výklad, vzhledem ke Spinozově paralelismu modů substantiálních atributů, než který se nám na první čtení nabízí a který může být ve zkratce prezentován usouzením, že z V. oddílu *Etiky*, ve spojitosti s předchozími čtyřmi oddíly, vyplývá, že lidské tělo zaniká, protože již není lidské, neboť nositelem lidskosti nikdy nebylo, ale pouze participovalo na lidské přirozenosti, která je v neosobní části modu myšlení neboli rozumu. A že rozlukou modu

myšlení a modu rozlehlosti, způsobenou zánikem lidského těla, ztrácí toto tělo možnosti participace na lidské přirozenosti, která je ve věčné neosobní části myslí.

Ještě jednou si nastíníme problém, který se před námi otevírá. V V. oddílu *Etiky* bylo řečeno, že lidské tělo zaniká. Pakliže však lidské tělo zaniká, přestože tělo jako modus rozlehlosti nezaniká, ale prochází pouze změnami formy, musíme říct, že Spinoza považuje zánik lidského těla daný tím, že již není lidské, neboli, že ztratilo svoji přirozenost.

Je-li rovnocennost atributů, měla by být i rovnocenná pozice jejich modů. Nyní zde představíme dvě možnosti výkladu, který by se držel rovnocenné pozice modů substanciálních atributů:

- 1) Věčné je jak tělo, tak i mysl, avšak ani jednomu se nedá připisovat hodnota „lidská“.
- 2) Věčná je jak lidská mysl, tak i lidské tělo, avšak jen potud, pokud jsou obsaženy v attributech Boha.

Nejprve prověříme první navrhnoutou cestu výkladu. Problém budeme ilustrovat na příkladu, který byl uveden v jednom tvrzení ze IV. oddílu *Etiky*:

„Nemám žádné důvody, které by mne přiměly k tvrzení, že tělo je mrtvé jen tehdy, když se změni v mrtvolu. Vždyť i skutečnost nás přesvědčuje o něčem jiném. Někdy se stane s člověkem taková změna, že v něm jen stěží téhož člověka poznáme. Slyšel jsem vyprávět o jednom španělském básníku, jenž prodělal nějakou nemoc, a po uzdravení ztratil paměť natolik, že zapomněl celý svůj předešlý život a nepokládal své romány a tragédie, které napsal, za své dílo. Kdyby byl zapomněl i svůj rodný jazyk, dalo by se o něm říci, že se změnil v dospělé dítě.“⁹⁰

V tomto úryvku z 4p39s přichází Spinoza s tvrzením, že k prohlášení lidského těla za mrtvé nemusí být toto tělo nutně mrtvolou, nýbrž že mu stačí, že se v něm udála taková změna, že nabylo jinou formu, jinou přirozenost. Dále je v příkladu obsaženo, že takové

---

⁹⁰ 4p39s; Spinoza Opera. II., *Ethica*, str. 442; „*Nam nulla ratio me cogit, ut statuum Corpus non mori, nisi mutetur in cadaver; quin ipsa experientia aliud suadere videtur. Fit namque aliquando, ut homo tales patiatur mutationes, ut non facile eundem illum esse dixerim, ut de quodam Hispano Poeta narrare audivi, qui morbo correptus fuerat, & quamvis ex eo convaluerit, mansit tamen praeiteritæ suæ vitæ tam oblitus, ut Fabulas, & Tragoedias, quas fecerat, suas non crediderit esse, & sane pro infante adulto haberi potuisset, si vernaculæ etiam linguæ fuisset oblitus.*“

změny, aby se lidské tělo dalo prohlásit za mrtvé, tj. že nabylo jinou přirozenost, je možné dosáhnout ztrátou paměti. Jak již bylo několikrát v této práci uvedeno, paměť je individuálním zřetězením idejí stavu lidského těla. Ztratí-li člověk paměť, přirozenost jeho těla se změní natolik, že se touto ztrátou pokládá lidské tělo za mrtvé. A nyní otázka, jak je možné, že totéž neplatí i pro lidskou mysl? Je možné věčné části lidské mysli (tak, jak nám ji nadeřinoval Spinoza) stále připisovat charakter lidská? Neboť se zdá, že to, co z ní věčně přetrvává, není nic jiného než boží atribut myšlení.

Má-li být mysl nesmrtelná, je ještě lidská? Neboť i u ní při zániku lidského těla dochází ke ztrátě paměti, což nepochybně je značná změna. Mysl ztratila svého nositele identity. Mohlo by být v tomto smyslu možné i tělu připsat nesmrtelnost? Tělo už sice není lidským tělem, ale stále je modem rozprostraněnosti, který se v přírodě dál přetváří.

Proti této interpretaci však stojí hned několik Spinozových tvrzení, především však to, že přirozenost lidské mysli spočívá v rozumu skrze intuitivní vědění, a je to taková přirozenost, díky níž to, co z mysli zaniká spolu s jejím tělem, nemá vzhledem k tomu, co trvá, žádnou důležitost.⁹¹ Tedy první navrhnutá cesta výkladu se ukázala být neschůdnou, neboť tělo zánikem paměti ztrácí lidskou přirozenost, kdežto mysl, i přes ztrátu paměti, zůstává lidská.

K prozkoumání nám zbývá druhá navrhnutá cesta výkladu, která je založená na tezi, že věčná je jak lidská mysl, tak i lidské tělo, avšak jen potud, pokud jsou obsaženy v attributech Boha. Pokusím se o vyložení přes 2p8:

„Ideje neexistujících jednotlivých věcí nebo modů musí být obsaženy v nekonečné ideji Boha stejným způsobem, jakým jsou v attributech Boha obsaženy formální esence jednotlivých věcí nebo modů.“⁹²

a přes 2p8c:

---

⁹¹ Viz 5p38s; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 548; „[...] hinc sequitur Mentem humanam posse ejus naturae esse, ut id, quod ejus cum corpore perire ostendimus [...], in respectu ad id, quod ipsius remanet, nullius sit momenti. Sed de his mox prolixius.“

⁹² 2p8; Spinoza Opera. II., Ethica, str. 170; „Ideae rerum singularium, sive modorum non existentium ita debent comprehendi in Dei infinita idea, ac rerum singularium, sive modorum essentiae formales in Dei attributis continentur.“

„[...] neexistují-li jednotlivé věci jinak, než pokud jsou obsaženy v attributech Boha, pak ani jejich objektivní bytí neboli jejich ideje neexistují jinak, než pokud existuje nekonečná idea Boha. Jakmile se o jednotlivých věcech tvrdí, že existují, nejen pokud jsou obsaženy v attributech Boha, nýbrž i pokud se o nich říká, že trvají, pak také jejich ideje obsahují navíc takovou existenci, která nás ospravedlňuje říkat o nich, že trvají.“⁹³

Tato idea neexistující jednotlivé věci má za svůj předmět formální esenci jednotlivé věci, která však není explikována v čase, a tudíž nemůže být vymezena trváním. Na základě paralelismu usuzujeme, jakým způsobem existuje předmět, takovým způsobem existuje i jeho idea, a proto idea tohoto předmětu neexistuje jako vymezená časem. Tedy tato idea není v čase, je věčná, avšak není aktuálně existující ve světě. Tímto výkladem zůstává paralelismus modů substanciálních atributů zachován. Oba, jak předmět, tak i jeho idea, existují na stejný způsob. A existují věčně. Problém této interpretace, která se pokusila obhájit Spinozův paralelismus před nařčením z dualismu, však spočívá v tom, že tělo je modus rozlehlosti a že se jako takový manifestuje až teprve svojí aktuální existencí. Že je tato cesta výkladu nakročená správným směrem, se dá usuzovat z toho, že v klíčových tvrzeních⁹⁴ o věčnosti části lidské mysli sám Spinoza odkazuje na osmé tvrzení II. oddílu *Etiky*.

---

⁹³ 2p8c; Spinoza Opera. II., *Ethica*, str. 172; „[...] *quod, quamdiu res singulares non existunt, nisi quatenus in Dei attributis comprehenduntur, earum esse objectivum, sive ideæ non existunt, nisi quatenus infinita Dei idea existit; & ubi res singulares dicuntur existere, non tantum quatenus in Dei attributis comprehenduntur, sed quatenus etiam durare dicuntur, earum ideæ etiam existentiam, per quam durare dicuntur, involvent.*“

⁹⁴ Viz 5p21d, 5p23d; Spinoza Opera. II., *Ethica*, str. 534

Závěr

V první kapitole této práce jsme se dozvěděli, že Spinozova metafyzika je vystavěna na předpokladu substanciálního monismu. Substance byla definována jako to, co je příčinou sebe sama, a tudíž je samo v sobě a ze sebe chápáno. Dále bylo řečeno, že se substance sestává z nekonečného počtu atributů. Z tohoto nekonečného počtu atributů pojednává Spinoza ve své *Etice* pouze o dvou, a sice o substanciálním atributu myšlení a o substanciálním atributu rozlehlosti.

Ve druhé teoreticky přípravné kapitole jsme tematizovali vzájemný vztah modů substanciálních atributů. Na pozadí tvrzení z II. oddílu *Etiky* se nám ukázalo, že modus rozlehlosti a modus myšlení jsou jedna a tatáž věc explikovaná různými atributy. Každý z těchto modů substanciálních atributů má být chápán ze substance a taktéž za jeho příčinu má být brána substance, nakolik je jeho esence utvářena příslušným atributem. Bylo řečeno, že to, co konstituuje skutečné bytí lidské mysli, je idea nějaké jednotlivé, skutečně existující věci, a že touto věcí je tělo.

V kapitolách zabývajících se lidskou přirozeností, k nimž, jakožto přípravná část, patří i kapitola pojednávající o rozumu, paměti, představách a trojím druhu poznání, byla představena naše teze „dvojí přirozenosti“, vyplývající z rozlišení adekvátního a neadekvátního poznání.

V kapitole věnované zániku lidského těla a věčné části lidské mysli jsme vstoupili na půdu, kde se nám problematizuje Spinozova koncepce paralelismu modu myšlení a modu rozlehlosti. Tento problém paralelismu/dualismu je pak přímo artikulován v závěrečné části práce, kde se pokoušíme o vlastní interpretaci kritické části *Etiky*, tj. V. oddílu.

Interpretace problému paralelismu/dualismu, který se otevírá se zánikem lidského těla a s věčností části lidské mysli, byla vedena přes poznatky, které jsme získali při zkoumání lidské přirozenosti. Ačkoli jako jediná „adekvátní“ lidská přirozenost byl definován rozum nazírající skrze intuitivní vědění neboli poznání třetího druhu, ukázalo se, že Spinoza ve své koncepci lidské přirozenosti i přesto počítá s něčím od této přirozenosti odlišným, a sice s přirozeností „neadekvátní“, a to minimálně jako s negativním vymezením.

„Adekvátní“ lidská přirozenost zde platí za normu nejvyšší lidské dokonalosti, o kterou by měli všichni lidé usilovat a jež by měla být všem lidem skrze rozum, a tedy přes adekvátní ideje, přístupná. „Negativní“ lidská přirozenost oproti tomu pracuje s ideami neadekvátními, pramenícími z představ, které jsou individuální vzhledem k jejich korespondenci s individuálním lidským tělem, tudíž nejsou všem společné a mohou lidi rozdělovat, stejně tak jako samotnému jednotlivci mohou působit zlo.

Na poli „neadekvátní“/ osobní lidské přirozenosti je zachován paralelismus mysli a těla, tj. stavy, které se dějí v těle, mají svoje odpovídající ideje, neboli představy v mysli, které se zřetězují v paměť. Proto v momentě, kdy zaniká lidské tělo, zaniká také osobní část lidské mysli i se svojí „neadekvátní“ přirozeností.

Oproti tomu na poli „adekvátní“/ nadosobní lidské přirozenosti se paralelismus ruší. Nadosobnímu rozumu v těle nic neodpovídá, rozum je autonomní a tělo se podle něj musí uschopňovat pro vyšší míru plnění potřeb rozumu, kterými je adekvátní poznání.

Naši interpretaci, která se snaží být ke Spinozovu paralelismu vstřícná, jak jen to dovolují samotná tvrzení *Etiky*, jsme vystavěli na tezi, která ukazuje jedno z možných východisek, jak je možné onen paralelismus modů obhájit. V důsledku se nám však ukazuje, že i tato obhajoba má své trhliny.

Teze předkládá výkladovou cestu, kde jak lidská mysl, tak i lidské tělo je věčné, avšak jen potud, pokud jsou obsaženy v attributech Boha. Podklad pro tuto myšlenku jsme našli v 2p8 a 2p8c, kde se píše, že i ideje neexistujících jednotlivých věcí nebo modů musí být obsaženy v nekonečné ideji Boha, a to stejným způsobem, jakým jsou v attributech Boha obsaženy formální esence jednotlivých věcí nebo modů. Z toho důvodu i idea neexistující jednotlivé věci má za svůj předmět formální esenci jednotlivé věci, která však není explikována v čase, tudíž nemůže být vymezena trváním, a je tedy věčná. Ačkoli je zde paralelismus zachován ve smyslu, jakým způsobem existuje předmět, takovým způsobem existuje i jeho idea, ukazuje se, že co do formální existence předmětu a ideje v atributu (tedy nikoli co do jejich aktuální existence) jsou jak předmět, tak jeho idea obsaženy v božím atributu myšlení. Zde se nám ukazuje, jaký problém způsobuje Spinozovo určení nekonečného počtu atributů, tj. minimálně dvou, atributu myšlení a atributu rozlehlosti, neboť nakonec přece jen má vše svůj formální počátek v atributu myšlení, vzhledem

k tomu, že věc můžeme chápat pod atributem rozlehlosti až coby aktuálně existující.

Paralelismus mezi modem rozlehlosti a modem myšlení je sice zachován, avšak pouze na rovině formální existence v substanciálním atributu myšlení. Je možné usuzovat, že tomuto lapsu se Spinoza snažil vyhnout, a to tím způsobem, že v V. oddílu *Etiky* tvrdí, že věčná je pouze neosobní část mysli a že tělo a osobní část mysli zaniká. Tím však dochází pouze k přenesení problému z úrovně dualismu atributů na úroveň dualismu modů. Je tedy otázkou, dá-li se tomu korektně vyhnout, je-li nám předkládáno to, co Spinoza tvrdí v oddílu II., neboť do té míry, do které se Spinozovi podaří vyhnout dualismu atributů tím, že v závěrečném oddílu *Etiky* tvrdí, že lidské tělo zaniká, do té se otevírá problém dualismu modů. A naopak, pokud se budeme snažit obhájit paralelismus modů tím způsobem, jakým byl předložen v poslední kapitole této práce, dostává se na povrch problém dualismu atributů.

Bibliografie

1. Etika / Benedictus de Spinoza, Praha : Dybbuk, 2004, 286 s.
2. Etika / Benedikt Spinoza; z lat. orig. přel. Karel Hubka; odbornou revizi překladu provedl a pozn. opatřil Milan Sobotka; autorem předml. je Jakub Netopilík, Praha: Svoboda, 1977, 376 s.
3. Opera = Werke. Erster [und] zweiter Band / Baruch de Spinoza; Herausgegeben von Günter Gawlick, Friedrich Niewöhner und Konrad Blumenstock, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, ©2008
4. Rozprava o zdokonalení rozumu a ethika po geometricku vyložená / Benedikt de Spinoza ; přeložili Frant. Krejčí, Čestmír Stehlík a Alois Stejskal, V Praze: Česká akademie věd a umění, 1925, 339 s.
5. Behind the geometrical method: a reading of Spinoza's Ethics / Edwin Curley, Princeton, N.J.: Princeton University Press, ©1988, 175 s.
6. Spinoza / Michael Della Rocca, London ; New York : Routledge, 2008, 341 s.
7. Representation and the mind-body problem in Spinoza / Michael Della Rocca, New York : Oxford University Press, 1996, 223 s.
8. A study of Spinoza's Ethics / Jonathan Bennett, Indianapolis : Hackett, c1984, 396 s.
9. Der junge De Spinoza: Leben und Werdegang im Lichte der Weltphilosophie / von Stanislaus von Dunin-Borkowski, Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1910, 633 s.